

Mándity Zorán¹

Adalékok Körmöczi János emlékkönyvéhez

(Az egyetemi hallgató Körmöczi emlékkönyve)

I.

Tanulmányom első részében Körmöczi János diákkori album amicorumáról lesz szó, a másodikban pedig további olyan emlékkönyvekről, illetve emlékkönyvi bejegyzésekről, melyek a peregrináló Körmöczi környezetében keletkeztek. 2013 tavasza óta egyébként Körmöczi emlékkönyve mindenki számára hozzáférhető. Az albumot, mely korábban sem volt ismeretlen a kutatás előtt, egy interneten keresztül elérhető adatbázisban (Inscriptiones Alborum Amicorum) jelentettük meg.² Az emlékkönyv eredetije Kolozsvárott, az Akadémiai Könyvtár állományában érhető el, és 65 bejegyzést tartalmaz az 1794–1799 közötti időszakból. Legkorábbi bejegyzései még Kolozsvárott, legkésőbbiek pedig már Kolozsvárott keletkeztek, utóbbiak a kolozsvári unitárius kollégium frissen kinevezett tanárához szólnak.

Furcsának tűnik, hogy az album bejegyzői szinte kivétel nélkül magyarok, vagy legalábbis „hungarusok”, leszámítva azt a két egyetemistát, akik talán csak „jobb híján” használták Körmöczi emlékkönyvét. Egyikük, egy tübingiai orvos-tanhallgató, Christian Ernst Schmalkalden Jénában, másikuk, egy göttingeni származású joghallgató, Christian Ludwig Apel Göttingenben.³ Előbbi, 1796 októberében, épp azon a napon, amikor Soltész Mihály⁴ is bejegyzett Körmöczi albumába, utóbbi 1797. május 8-án, amikor viszont az erdélyi gróf, Bethlen Imre⁵ látta el kézjegyével az emlékkönyvet. Elképzelhető, hogy ezek a bejegyzéspárok nem függetlenek egymástól, pl. mert valamiféle társas együttlét során keletkez-

¹ Mándity Zorán a Szegedi Tudományegyetem Magyar Irodalmi Tanszékének doktorandusz ösztöndíjas munkatársa. Régi magyar művelődéstörténettel foglalkozik.

² Inscriptiones Alborum Amicorum (a továbbiakban IAA). <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/>, [letöltés dátuma: 2015 július 27.]

³ Bejegyzéseiket ld.: IAA, 9646. és IAA, 9715.

⁴ IAA, 9721.

⁵ IAA, 9719.

tek, mikor is egyszerű udvariasságból elkerülhetetlen volt az emlékkönyvet a külföldi diáktársaknak is felkínálni. De akár így, akár úgy, az bizonyos, hogy a külföldi bejegyzők számának ez az elenyésző volta egy peregrinációs albumban mindenképpen szokatlan. Különösen meglepő, hogy egyetlen egyetemi oktató autográfjával sem találkozunk a lapjain, holott a tanárokkal beíratni szinte kötelező volt. Bizonyos, hogy Körmöczinek bőven lett volna alkalma ilyesmire. Útinaplójában pl., melyet Csetri Elek átírásában, gépiratként használhattam, részletesen leírja Paulus-szal, a Spinozát is kiadó jénai teológia professzorral való egyik találkozását, akit egy unitárius „Theológiával” és egy „Confessióval” is megajándékozott.⁶ Paulus igencsak megörült az ajándéknak. Körmöczi szerint: „a mezőre sétálni hívott, elmenvén egy óráig jártunk ... mindenben ígérte magát, még látogatásom kérte”. Ugyancsak az útinaplóból értesülünk arról is, miképp búcsúzott el attól a Karl David Ilgentől, akinek előadásait számos magyarországi egyetemista hallgatta, a Kantról szólókat maga Körmöczi is, akit Ilgen a búcsúzkodás során alaposan „megcsókolgatott”. A mondott „csókolgatásra” 1796. szeptember 29-én került sor, azon a napon, mikor az albumba három honfitárs is bejegyezte a nevét, úgymint Hamary János, Michael Scultety és Veress István.⁷ Ilgen neve azonban ugyanúgy hiányzik az emlékkönyvből, mint Paulusé vagy a többieké. Mindebből szinte automatikusan, sőt, kötelező jelleggel adódna a következtetés, hogy Körmöczinek eredetileg két albuma volt, hogy ezek egyikét eleve honfitársai számára nyitotta, a másikat (mely azóta elveszett) külföldi diáktársainak és tanárainak. Csakhogy ebben az esetben némileg óvatosabban kell fogalmaznunk.

Először is (bár a dolognak nyilván nincs perdöntő jelentősége) érdemes felidéznünk Körmöczi peregrinációs kiadásait taglaló feljegyzéseit. Ezek között ugyanis ő maga említi meg, hogy az úti előkészületek során egy albumot is „készített” magának. Egyetlen albumot. Efféle kiadásait pedig 1794. szeptember

⁶ A „Theologia” és a „Confessio” azonosításához (valószínűleg Szentábrahámi Lombard Mihály munkáiról van szó) ld. az útinapló említett átírásának jegyzeteit. Bő egy évtizeddel korábbi peregrinációja során egyébként Körmöczi egykori kolozsvári tanára, Pákei József is bőszen osztogatta az unitárius iratokat. Erről ld.: Gál Kelemen: *A Kolozsvári Unitárius Kollégium története 1568–1900*. I–II. Kolozsvár, 1935., II. 452–455.; Latzkovits Miklós – Mándity Zorán: *Pákei József album amicorumáról*. In Keresztény Magvető, 2012/4, 315–324. Körmöczi egyébként 9 Confessiót és 3 Theológiát vitt magával az útra. Ez a peregrinációjával kapcsolatos kiadásainak jegyzékéből tudható. A jegyzék szövegét szintén Csetri Elek átíratában ismerhettük meg.

⁷ IAA, 9704., 9620., 9712.

24-én kezdte vezetni,⁸ furcsa módon épp azon a napon, melyen albumának legkorábbi pontosan keltezett bejegyzése is született.⁹ Nyilvánvaló, hogy Körmöczi szavait többféleképpen is lehetne magyarázni, akár úgy is, hogy említett megjegyzése a fennmaradt emlékkönyvre vonatkozik. Minthogy pedig újabb albumról nem beszél úti kiadásainak igencsak részletes jegyzékében, másik emlékkönyvet vélhetően nem is vett magának. Az adatbázisunkban feldolgozott jénai bejegyzések azonban lényegesen komolyabb érveket szolgáltatnak azt feltételezni, hogy Körmöczi az albumhasználat régi hagyományaival ellentétben valójában nem is akarta a külföldiek bejegyzéseit megszerezni, még tanárait sem.

A 18. század második feléből eddig összesen 882 Jénában keltezett bejegyzést dolgoztunk fel, a század utolsó évtizedéből 498-et. Az 1750–1790-ig tartó időszakban a magyarországi emlékkönyveibe szinte ugyanannyi honfitársuk írt be, mint ahány külföldi bejegyző (külföldi: 178; magyar: 206), igaz, bizonyos (különben viszonylag rövid) időszakokban a Habsburg kormányzat tiltó intézkedéseinek következtében meglehetősen kevés magyarországi peregrinus tartózkodott a városban. Az 1790-es években azonban az arányok látványosan megváltoztak (külföldi bejegyző: 110; magyar: 389). Ennek megfelelően Körmöczi emlékkönyvének is csupán egyetlen külföldi bejegyzője akad Jénában (a korábban említett tübingiai orvostanhallgató), a többiek (21 egyetemista) honfitársai. Feltűnő, hogy a század utolsó évtizedében az egyetem tanárai is ritkán veszik kézbe a magyarországi peregrinusok albumait (az eddig feldolgozott emlékkönyveket történetesen egyszer sem), jóllehet a megelőző évtizedekben meglehetősen gyakran került sor ilyesmire. Az 1750–1790 közti időszakban keletkezett jénai autográfok közül minden hatodik az egyetem valamelyik tanárától származik. Johann Gottfried Müllertől¹⁰ és Johann Ernst Basilius Wiedeburgtól¹¹ például hat-hat, Lorenz Johann Daniel Suckowtól¹² és Johann August Heinrich Ulrichtól¹³ öt-öt bejegyzést ismerünk, négyet-négyet Johann Jakob Griesbachtól¹⁴ Johann Ernst Immanuel Walchtól¹⁵ és Friedrich Samuel Zick-

⁸ „Notata expensarum occasione Academiae Expeditionis ab 1794. die 24a.”

⁹ IAA, 9697.

¹⁰ IAA, 9290., 9625., 2754., 7424., 7766., 8942.

¹¹ IAA, 9665., 5786., 2745., 7423., 8600., 8949.

¹² IAA, 9225., 2740., 7420., 6698., 8939.

¹³ IAA, 2850., 9382., 6695., 8812., 7373.

¹⁴ IAA, 2741., 7410., 8941., 7370.

¹⁵ IAA, 9223., 9662., 2731., 7419.

lertől¹⁶, hármát-hármát Johann Friedrich Hirt¹⁷, Ernst Jakob Danovius¹⁸ vagy Johann Wilhelm Schmid¹⁹ tollából, és persze számos tanár neve szerepel csupán egy-két bejegyzés okán adatbázisunkban. Az tehát, hogy a század utolsó évtizedéből eddig egyetlen jénai oktató bejegyzése sem került elő a feldolgozott albumokból, annak ellenére is figyelemre méltó, hogy egy-két ilyen autográfáról azért lehet tudni, például Keblovszky János (adatbázisunkból még nem elérhető) emlékkönyvéből.²⁰ Annyit mindenesetre biztonsággal megállapíthatunk, hogy a Jénába peregrináló hungarusok között többen is akadtak, akiknek albuma ebből a szempontból igencsak hasonlít Körömöczi emlékkönyvére.²¹ Egy olyan emlékkönyvre, mely nemcsak hogy kevésbé emlékeztet egy igazi peregrinációs albumra, de feltűnően ritkán konkordál Körömöczi peregrinációs naplójával is. Az albuma beíró 65 bejegyző közül a naplóban csupán 24 személyt említ, ráadásul némelyikükről épp csak futólag jegyez meg valamit. Az emlékkönyvbe 1797. szeptember 4-én Göttingenben bejegyző Lengyel József személyéről például mindössze egyetlen bejegyzés olvasható, s egy egészen más alkalommal, egy 1796. október 30-án megrendezett névnapi bankett résztvevőjeként idéződik meg a naplóban: „Báró Kemény Simon úrfi maga neve napján celebrálván vacsorára hívta a magyarságot. Ott voltak gróf Bethlen Elek, Bethlen Imre, gróf Rhédei, báró Wesselényi, Antal, Bodor és a két Szathmári, **Lengyel**, Szikszai, Bolyai, doktor Gyarmathi, Fogarasi urak, Dietrich és egy más magyarországi legény és én.” Mindössze 7 olyan emlékkönyvi bejegyzést találunk, melynek apropója így vagy úgy a naplóban is előkerül. A bejegyzők közül azonban hatan egy pozsonyi búcsúest résztvevői, nyilván ott helyben, Körömöczi lakásán ragadnak tolat, 1796. április 2-án. „Rhédei Ferenc úrfi, Liedemann Adolf, Fekete János, Tóth Antal és Zsigmond, Nagy Gábor urak nálom voltak, és utolsó estvéjén ott létemnek nálom mulattak.”²² Szentkirályi József 1795. április 30-án kelt bejegyzését is egy olyan esemény motiválta, melyről a naplóban is olvashatunk: „Ima Maji [1795.] Kedves barátom, Szentkirályi, Ajtai József öcsémmel leindult Bécsből Er-

¹⁶ IAA, 9235., 9623., 5644., 2714.

¹⁷ IAA, 9230., 5751., 2737.

¹⁸ IAA, 2711., 7403., 6685.

¹⁹ IAA, 2815., 7450., 6697.

²⁰ Lelőhelye: Békés Megyei Tudásház és Könyvtár. Jelzete: Rk 43.

²¹ A magyarországi peregrinusok Göttingenben használt albumairól a század utolsó évtizedét illetően jelenleg csak igen kevés adattal rendelkezünk. Az IAA-ban feldolgozott közel 50 bejegyzésen kívül ld. még: Oláh Anna: Tanár Bolyai Farkas emlékkönyvi levélkéi. Testamentum Bolyai I., Karcag, 1996, Cumania.

²² IAA, 9694., 9643., 9698., 9732., 9702., 9733.

délybe.”²³ Persze Szentkirályi Körmöczi legkedvesebb barátai közé tartozott,²⁴ neve a naplóban számos alkalommal felbukkan, vagyis a dolog ebben az esetben meglehetősen természetesnek látszik. Egy népes pozsonyi búcsúvacsora, s a legkedvesebb baráttól való elválás tehát az a két esemény, melynek kapcsán az album és a napló direkt módon „összeér” egymással.

Feltűnő ugyanakkor, hogy a naplóban is jóval gyakrabban esik szó hungarusokról, mint külföldiekről, s hogy az eredetileg latinul megkezdett feljegyzések igen gyorsan magyarra váltanak. A magyar nyelvet különben az emlékkönyv bejegyzői is jóval gyakrabban használják, mint az a korábbi évtizedekben általában szokásos volt. Adatbázisunk jelenlegi adatai szerint az 1750–1790 között a magyarországi albumhasználók bejegyzéseik mindössze 3-6 százalékában fogalmaznak magyarul, a század utolsó évtizedében ez a szám már 11 százalékra ugrik, Körmöczi emlékkönyvében viszont eléri a 20 százalékot.

Külön érdekes, hogy jobbára verses formájú szövegrészekről van szó, melyek részben idézetek. A korábban Csokonainak tulajdonított *Méltó pár* című költeményt pl. Jénában idézi fel Téglási János, 1796-ban (ez tehát a vers talán legkorábbi szövegforrása).²⁵ Részben viszont a bejegyzők saját versei, melyek esetenként nem is teljesen ötletlenül beszélnek a közös tanuló évekről. Kaszap István költeményének tréfás, a német és a magyar nyelv vegyítéséből összegyúrt „Ich-em” (értsd: énem) kifejezése nyilvánvalóan a közös jénai filozófiai kurzusokra utal.²⁶

„A' Jénae Pindus' tiszta tsepegője
Vólt barátságunknak első nevelője:
Részemről halála nem is következik,
Míg Ich-em magáról el nem felelkezik.”

²³ IAA, 9689.

²⁴ Szentkirályi Józsefet a felséges udvar királyi tábla archiváriussá resolvála ...”

²⁵ IAA, 9703. A költeményről ld.: Szilágyi Ferenc: *Három ál Csokonai dal (Bús hánykódások - Jót-kívánás - Méltó pár)*. In uő: *Csokonai művei nyomában*. Budapest, 1981, Akadémiai Kiadó, 63–72.

²⁶ IAA, 9707.

Szathmári Sámuel (Lőrinczi Réka által részben publikált) *Útra adott Vale* című verse, melyben tehát a hazainduló Körmöczitől búcsúzik, a göttingeni stúdiumokon élcelődik:²⁷

„Már Kolosvári káposzta
A' Kártofelt kövesse,
'S Rakja rád a' Hust, meg-foszta
Mellytől Hentze Levesse.

Schlözer, Müller, Lichtenberggel
Másoknak olvassanak,
Többé se Estve, se Reggel
Téged ne-nyaggassanak.”

A bejegyzések azonban többnyire nem tűnnek különösebben izgalmasnak. Igaz, a Bibliát csupán hárman hivatkozzák (ketten görögül), de a legtöbbször citált szerzők mégis antik (iskolai) auctorok, pl. Horatius (tízszer), Ovidius és Vergilius (három-három alkalommal), Cicero, Seneca, Lucanus, Quintilianus, Martialis, Phaedrus, Plautus, Propertius stb. Van persze az emlékkönyvben néhány érdekesebb bejegyzés is, így Maretsek Pál Kant-idézete²⁸, vagy Tompa Jánosnak Hajós József által is méltatott autográfja, mely egy alig három évvel korábban megjelent Fichte-műből idéz,²⁹ de nyilván nem teljesen érdektelen Nyíri Mihály immár Göttingenben keltezett bejegyzése sem, melyben (többek között) egy Karl Friedrich Bahrdt-citátum is olvasható.³⁰

II.

Körmöczi albumát ugyanakkor érdemes együtt olvasni néhány más, párhuzamosan keletkezett albummal is. Adatbázisunkban eddig közel 900 bejegyzést

²⁷ IAA, 9725. A vers 2. és 3. (utolsó) strófáját idézem. Az 1. és 3. strófa közölve: Lőrinczi Réka: *Megjegyzések és újabb adalékok a finnugor nyelvrokonítás fogadtatásához*. Nyelvtudományi Közlemények, 2000/97, 261–272., 261. ?

²⁸ IAA, 9641. A gyakorlati ész kritikájából.

²⁹ IAA, 9640. Az *Einige Vorlesungen über die Bestimmung des Gelehrten* című szövegről van szó. A bejegyzésről ld.: Hajós József: *Egy röpirat a gondolatszabadságról*. Korkunk, 1972. 1806–1811., 1810.

³⁰ IAA, 9655. A Nyíri által idézett mű: „System der moralischen Religion zur endlichen Beruhigung für Zweifler und Denker.”

dolgoztunk fel az 1794 és 1799 közti hatéves időszakból (Körmöczi peregrinációjának idejéből tehát), s ezek egyharmada az általa is felkeresett városokban íródott. Így például Johann Georg Straner, Ónady Sámuel, Sikos István, Lautschek Jonatán, Machula Gábor, Molnár Sándor, Maretsek Pál vagy Bolyai Farkas és Keblovszky János emlékkönyveinek számos bejegyzése.³¹ Ezeket értelmezni semmiképpen sem akarnám, inkább csak egyfajta (és természetesen erősen töredékes) katalógusukat szeretném most nyújtani, elsősorban a Fichte tanai iránt érdeklődő magyarországi hallgatók autográfjaira koncentrálni.³²

Fichte szövegeit a 18. század utolsó éveiben összesen 5 bejegyzésben idézik meg magyarországi egyetemisták (közülük eddig – tudomásom szerint – épp a Körmöczi emlékkönyvében olvasható kapott egyedül figyelmet). A legelső Fichtét citáló magyarországi peregrinus különben a késmárki Johann Zacharias Veszter.³³ Autográfja 1795 áprilisában keletkezett Jénában, akkor, amikor Körmöczi még Bécsben volt. Veszter négy különböző, de egységesen német nyelvű citátum-részből építi fel inscriptióját. Bejegyzésében először egy újszövetségi részletet olvashatunk, majd egy Kant-, aztán a Fichte-, végül egy Schiller-idézet következik. S bár Veszter aláírása nem található meg Körmöczi albumában, vélhetőleg ismerték egymást. Körmöczi 1796 júliusának elején immatrikulált Jénában.³⁴ Bizonyos, hogy Veszter ekkor még ott tartózkodott, ami kiderül egy hónapokkal később (1796 októberében) szintén Jénában keltezett bejegyzéséből, mely Johann Georg Straner albumában maradt meg.³⁵ A jénai bejegyzésében ugyan csak Fichtét idéző Gál Józseffel azonban Körmöczi már bizonyosan nem találkozott. Gál 1797 májusában iratkozott Jénában, vagyis az ekkor már Göttingenben tartózkodó Körmöczivel épp elkerülték egymást.³⁶

Fichte 1793-ban megjelent, a francia forradalom eseményeire reflektáló röpiratát (mely különben a Körmöczi által magyarított Fichte-szöveg „páriratának” tekinthető), vagyis a *Beitrag zur Berichtigung...* című dolgozatot ketten idé-

³¹ Adatbázisunkban hamarosan sor kerül utóbbi kettő feldolgozására is. A többi emlékkönyvvel kapcsolatban ld. az IAA adatait.

³² Fichte Körmöczi-re gyakorolt hatásáról ld.: Gurka Dezső: *Körmöczi János filozófusi pályakezdése a jénai posztkantiánizmus hatásterében*. Keresztény Magvető, 2014/3–4. 439–453.

³³ IAA, 6322.

³⁴ Szabó Miklós – Szögi László: *Erdélyi peregrinusok: Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*. Marosvásárhely, 1998, Mentor, 22–60.; Szögi László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon, 1789–1919*. Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 5. Budapest, 2001, 6028.

³⁵ IAA, 10024.

³⁶ IAA, 9804.

zik.³⁷ Egyrészt Karl Martin Grylusz, egy 1796-os jénai, illetve Liptay Mátyás, egy 1800-as, szintén jénai bejegyzésében.³⁸ Liptay Fichte iránti rajongásának maradt más jénai dokumentuma is, tekintve, hogy másfél évvel korábban maga is aláírta azt a petíciót, melyben a hallgatók az egyetemről elbocsátott Fichte visszahívását kérték.³⁹ Az ebben az ügyben keletkezett kérvényeknek egyébként számos magyarországi aláírója volt (összesen 44 hallgató), s közülük 35-től legalább egy albumbejegyzést ismerünk (néhányuktól tehát többet is). Például attól a Martin Gottlieb Zaytól, aki Körmöczi albumának is bejegyzője, méghozzá Kolozsvárott, s az album tulajdonosát bejegyzésében a „suo Proffessori” titulussal illeti.⁴⁰ A róla szóló híradások szerint „Fichte, Schelling és Hegel filozófiáját tanulmányozta előszeretettel”.⁴¹ Sikos István emlékkönyvében lévő jénai autográfjában mindenesetre Schillert idézi.⁴²

A Fichte ügyében beadott petíciók aláírói között ott találjuk Záborszky Dánielt és Rojkó Jánost is. Nevük közvetlenül Liptay neve után olvasható a sorban,⁴³ Sikos István albumában található, hónapokkal később keletkezett bejegyzéseik pedig ugyanazon a napon, 1799. augusztus 25-én születnek.⁴⁴ Rendkívül érdekes, hogy Záborszky inscriptiójában Friedrich Karl Forberget idézi. Pont azt a Forberg-dolgozatot, mely a Fichte és Niethammer szerkesztette Philosophisches Journal 1798-as évfolyamában jelent meg,⁴⁵ közvetlenül Fichte Forberg állításait részben vitató tanulmánya után. Ismeretes, hogy a Fichte Jénából való eltávolításával végződő „ateizmus-vita” kirobbanásának oka épp ez a két dolgozat volt. Rojkó hasonló jellegű inscriptiót választ. Ő Johann Christian Gottlieb Schaumann-nak, a giesseni egyetem filozófia professzorának frissen kiadott

³⁷ J. G. Fichte: Beitrag zur Berichtigung der Urtheile des Publicums über die französische Revolution pontosítandó

³⁸ IAA, 9975., 3650.

³⁹ A diákok két kérvényt nyújtottak be a weimari herceghez. Az elsőt 1799. április 20-án, a másodikat 1800. január 10-én. Az ezeket aláíró magyarországi diákok névsorát hiányosan és rosszul közli Rácz Lajos: *Fichte és a tudomány szabadsága*. Budapesti Szemle, 1902. 337–367., 364–365. Vö: Estes, Yolanda – Bowman, Curtis: J.G. *Fichte and the Atheism Dispute (1798–1800)*. Ashgate, 2010, Mississippi, 220–231.

⁴⁰ IAA, 9693.

⁴¹ Szabó-Szögi, 727.

⁴² IAA, 3754.

⁴³ Estes – Bowman, 221.

⁴⁴ IAA, 3750., 3630.

⁴⁵ Friedrich Karl Forberg: *Entwicklung des Begriffs der Religion*. In Philosophisches Journal, 1798/VIII. 1. 21–44. A citált szövegrészt ld.: p. 23.

könyvből idéz, melyben Schaumann az említett vita során megjelent egyik Fichte-művet veszi védelmébe.⁴⁶

A valamiképpen Fichtéhez kapcsolódó autográfok számbavétele után, s immár befejezésképpen néhány olyan bejegyzésről szeretnék számot adni, melyek megítélését illetően valójában bizonytalan vagyok. Ezekben a bejegyzésekben egy persiusi szöveghely idéződik meg, a 3. szatíra néhány sora.⁴⁷ Adatbázisunkban mindössze négy olyan autográf található (jelenleg), mely Persiustól épp ezt a néhány sort citálja, közülük Uhrin Andrásé a legkésőbbi. Ez Jénában keletkezett, 1797-ben.⁴⁸ Az Uhrin által választott Persius-szöveghely azonban igencsak különös karriert futott be a 18. század végén, minthogy Herder ezeket a verssorokat választotta mottóul az *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* élére, melynek első része 1784-ben jelent meg. Egy évvel később látott napvilágot Kant Herder művéről negatív kritikát megfogalmazó recenziója, melynek élén szintén ott díszeltek az ominózus persiusi verssorok. Elképzelhető lenne, hogy Uhrin nem egyszerűen Persiust, hanem (legalább bizonyos mértékig) Herder és Kant mottóját idézi?

A persiusi szöveghelyet felmondó másik három bejegyzés közül a korábbi 1761-ben keletkezett (Surányban), vagyis Sréter György bejegyzése esetében (egyszerű kronológiai okokból) ilyesmiről biztosan nem lehet szó.⁴⁹ Az Ajtai Mózes albumába bejegyző Johann Wächter autográfja 1792-ben, Jénában kelt. Wächter forráshivatkozást is mellékel a citációhoz („Persius”), és talán tényleg „csak” Persiust idézi, bár a dolgot véglegesen eldönteni természetesen nem lehet.⁵⁰ Ahogy Paulinyi Gergely bejegyzésének esetében sem, aki szintén Persiust jelöli meg forrásként 1796-ban, Klenócon.⁵¹ Hogy a kérdéses verssorokat mindössze négy alkalommal idézik fel a régi albumok bejegyzői, egyértelműen jelzi, hogy nem egy eleve népszerű szöveghelyről van szó. Persiust kifejezetten ritkán idézik a régi emlékkönyvek lapjain. Eddig mindössze 30 alkalommal tudunk tőle származó inscriptiót azonosítani, míg például az angol neolatin költő, John Owen neve 73, Senecáé közel 500 bejegyzésben került elő az eddigi munkálatok során. A kérdést nem kívánom lezárni, mindazonáltal az bizonyos, hogy

⁴⁶ Johann Christian Gottlieb Schaumann: *Erklärung über Fichte's Appellation und über die Anklagen gegen die Philosophie*. Giessen, 1799. A citált szövegrészt ld.: p. 115.

⁴⁷ Persius: *Saturae*. 3. 71–73. („quem te deus esse / iussit et humana qua parte locatus es in re / discere”)

⁴⁸ IAA, 9896.

⁴⁹ IAA, 4971.

⁵⁰ IAA, 10543.

⁵¹ IAA, 3193.

Kőrömczi 1800-ban nyomtatásban is megjelent művének, *Az istenség két leányának a vallás és a józan okosságának kölcsönös viaskodásai és győzelmei* című opusnak⁵² az élén az Uhrin által is citált persiusi verssorok szerepelnek. Mottóként.

⁵² A műben kimutatható herderi (és kanti) hatásról ld.: Simon József: Felvilágosodás és kritikai filozófia – Kőrömczi János (1762–1836) lehetséges dilemmái Flügge, Herder és Kant nyomán. Keresztény Magvető, 2014/3–4. 422–439.